

Krámli Mihály:

A LISSAI CSATA (1866. JÚLIUS 20.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Ausztria számára alapvetően vereséggel végződő 1866-os Poroszország és Olaszország elleni háború olasz hadszínterén Ausztria mind a szárazföldön, mind a tengeren győzelmet aratott. E háború utolsó nagy csatáját a tengeren, Lissa szigete mellett vívták, melyben a Tegetthoff ellentengernagy vezette osztrák flotta legyőzte a kétszeres túlerőben lévő olasz flottát. Ez volt a világtörténelem első olyan tengeri csatája, melyben mindkét fél teljes páncélos flottáját vonultatta fel. A lissai győzelem fél évszázadra elhárította az olasz veszélyt a Habsburg Birodalom tengerparti területei felől.

KULCSSZAVAK: 1866, haditengerészet, Lissa, porosz–olasz–osztrák háború, Tegetthoff

ELŐZMÉNYEK: AZ OLASZ–OSZTRÁK FLOTTAVERSENY

A Habsburg Birodalom állandó haditengerészetét II. József alapította 1786-ban Triesztben. Ausztria 1797-ben a campoformiói békében Velence és Dalmácia birtokába jutott. A flotta központja ekkor Velencébe került, s ott is maradt 1848-ig. Ebben az időszakban a haditengerészetet egy zömében velencei tisztikar irányította, s a vezényleti nyelv is olasz volt. Az alapvetően szárazföldi orientációjú Habsburg Birodalom nagyon keveset költött haditengerészetére, így annak ereje messze elmaradt az itáliai államok flottái mögött. Az 1848-as velencei forradalom egyszerre világított rá a velencei tisztikar és az anyagi gyengeség veszélyeire. A tisztikar jelentős része a forradalom mellé állt, s bár a flotta legütöképesebb egységei osztrák kézen maradtak, az egyesült szárd–nápolyi flotta általi megsemmisüléstől csak a szerencse mentette meg a császári–királyi haditengerészet maradékait.

A haditengerészet reorganizációját a Dániából 1849 márciusában Ausztriába hívott Hans Birch von Dahlerup altengernagy kezdte meg. 1850-ben bevezették a német vezényleti nyelvet, és a főparancsnokságot Pólába helyezték át. Dahlerupnak lesújtó véleménye volt a flotta hajóállományáról, mindössze négy hajót talált további szolgálatra alkalmasnak. Dahlerup ezért kérte, hogy hozzanak létre egy bizottságot, amely elkészíti a flotta fejlesztésének hosszú távú programját. A bizottság 1850 márciusában ült össze Bécsben, és egy 12–16 évre szóló programot készített, mely számos kisebb egység mellett hat sorhajó és tíz fregatt építését írta elő. A terv célja az volt, hogy a császári–királyi haditengerészet ereje megegyezzen az itáliai flották egyesített erejével.

1851-ben a haditengerészethez került Ferenc József ambiciózus öccse, Miksa főherceg. Miután tudvalevő volt, hogy hamarosan a főherceg veszi át a főparancsnoki posztot, a sérített Dahlerup 1851 augusztusában távozott. Főparancsnoknak ekkor átmenetileg Franz von Wimpffen altábornagyot, a trieszti körzet parancsnokát nevezték ki. Az első években úgy tűnt, nem sok minden valósul meg az 1850-es flottatörvényből, legalábbis semmiképp sem az előírt határidőre s nem az előirányzott összegből.

Ferenc József 1854 szeptemberében kinevezte 22 éves öccsét a haditengerészet élére. Miksa rögtön új hajók építését rendelte el, köztük egy csavargózós sorhajóét. Emellett figyelmet fordított a parti létesítményekre is, 1856-ban megkezdték a pólai Arzenál építését. Miksának

sikerült elérnie, hogy a flotta költségvetése a háromszorosára növekedjen, s keresztülvitte a haditengerészet adminisztratív reformját, mely 1857-ben pénzügyileg függetlenedett a hadseregtől. 1858-ban felülvizsgálták és módosították az 1850-es terv előírásait.

Az 1859-es, a franciák által támogatott Piemont elleni háborúban egy erős francia flottakötélék jelent meg az Adrián, mely teljesen megbénította a jóval gyengébb osztrák flottát. A háború Ausztria vereségével és kompromisszumos békével zárult, ugyanakkor Itáliában visszafordíthatatlan folyamatok indultak el, amelyek eredményeként 1861-ben létrejött az egységes Olasz Királyság.

1861. március 17-én Viktor Emánuel felvette az Olaszország királya címet. Április elején hivatalosan is megalakult a királyi olasz haditengerészet (Regia Marina), és Cavour miniszterelnök kérésére a torinói parlament 20 millió lírát szavazott meg új hajók építésére és Ancona hadikikötővé való kiépítésére. A feszített ütemű olasz flottafejlesztést táplálta az egyre erősödő irredentizmus, mely nemcsak Venetót és Rómát, hanem Isztriát és Dalmáciát is a királysághoz akarta csatolni. Az olasz törekvések komoly veszélyt jelentettek Ausztria számára, mivel a Habsburg Birodalmat teljesen meg akarták fosztani tengerpartjától.

Az olasz egység létrejötte pontosan egybeesett a haditengerészeti technikában végbeement forradalmi változással. 1859-ben bocsátották a franciák vízre a világ első, tengerjáró páncélos hadihajóját, a *Gloire-t*. A britek nem késlekedtek a válasszal, és megépítették első páncélosukat, a *Warrior-t*. Megjelenésük egy csapásra elavulttá tette a fahajókat, így minden nagyobb flotta páncélosok építéséhez látott hozzá. Ám mindez a költségek drasztikus növekedésével járt együtt.

1860-ban Piemont két páncélost rendelt meg Franciaországban. Miksa erre pályafutásának egyik legkockázatosabb lépésére szánta el magát, mielőtt még megszerezhetne volna a Birodalmi Tanács jóváhagyását, két páncélost rendelt meg a haditengerészet részére. Ferenc József 1861 februárjában jóváhagyta öccse lépését. Az áprilisban összeülő csonka Birodalmi Tanácstól a haditengerészet újabb három páncélosra kért pénzt, miután híre jött, hogy Olaszország két újabb páncélost rendelt meg külföldön. A kérést elutasították, de októberben a császár megparancsolta a végrehajtását.

1862-ben létrehozták a Tengerészeti Minisztériumot, mivel az egyszerre a haditengerészeti adminisztráció és a flotta élén álló főherceg már nem illett az új rendszerbe. Miksa ettől kezdve formálisan csak a flotta tevékenységét irányította. A flotta fejlesztésének kérdése az új minisztériummal sem oldódott meg, ezért Degenfeld hadügyminiszter 1862 februárjában egy bizottság felállítását javasolta, hogy az döntsön a haditengerészet jövőbeni fejlesztéséről. Jellemző módon a 11 tagú bizottságban mindössze hárman képviselték a haditengerészetet. A következő hetekben parázs vita robbant ki a nyílt tengeri flotta és a partvédelem hívei között. Végül a bizottság március 16-án 6:5 arányban a flotta további fejlesztése mellett döntött. Nem sokkal később megérkezett a Hampton Roads-i ütközet híre,¹ ezt követően már senki sem kérdőjelezte meg a páncélosok szükségességét.

A Hampton Roads-i ütközet az olaszokat még nagyobb tempójú flottafejlesztésre sarkallta. 1863-ban Olaszország már egy 14 páncélosból álló flottát tervezett, a hatalmas pénzügyi terhek miatt azonban 1864-ben a terveket vissza kellett vágni. Az 1861-től az 1866-os háborúig terjedő időszakban Ausztria nagyjából 53 millió forintot költött haditengerészetére,

¹ Az észak-amerikai polgárháborúban 1862. március 8-án a Konföderáció Virginia nevű páncélosa megtámadta az Unió hajóit, egy fregattot elsüllyesztett, egyet pedig ronccsá lőtt. Másnap megütközött az Unió Monitor nevű páncélosával, amely elől kénytelen volt visszavonulni. A Virginia és a Monitor párharca volt az első páncélosütközet a tengeren.

míg Olaszország körülbelül 90 millió forintnak megfelelő lírát, vagyis közel kétszer annyit.² Végül 1866-ig Olaszország 12 páncélost állított szolgálatba, míg Ausztria 7-et.

Miksa főherceg tisztában volt vele, hogy az 1859 után megkezdődött politikai változások következtében előbb-utóbb távoznia kell a haditengerészet éléről. Miksa számára egy külföldi trón elfoglalása jelentette az egyetlen esélyt, hogy rangjához és ambícióihoz méltó életet élhessen. Miután egy mexikói küldöttség 1863-ban formálisan is felajánlotta számára a koronát, 1864 januárjában lemondott a haditengerészet főparancsnoki posztjáról, majd áprilisban elindult Mexikó felé, ahol császársága három év múlva tragikus véget ért.³

Miksa távozásával a császári-királyi haditengerészet egyik legnagyobb formátumú parancsnokát veszítette el. A Tengerészeti Minisztériumot feloszlatták, helyette létrehozták a Hadügyminisztériumon belül a tengerészeti osztályt. A haditengerészet főparancsnoki posztja pedig négy évig betöltetlen maradt. A haditengerészet szerencséjére Miksának hamarosan méltó utódja akadt, aki, ha nem is hivatalosan, de mindenki által elismerten a Birodalom első számú tengerésze lett: Wilhelm von Tegetthoff.

WILHELM VON TEGETTHOFF

Wilhelm von Tegetthoff a stájerországi Marburgban (ma Maribor, Szlovénia) látta meg a napvilágot 1827-ben. 1841-ben kezdte meg tanulmányait a velencei haditengerészeti akadémián, melyet 1845 nyarán végzett el, s kezdte meg kadétként haditengerészeti szolgálatát. 1849-ben részt vett Velence blokádjában. A velencei forradalmat követő időszak kedvező előléptetési lehetőségekkel szolgált. 1851-ben fregatthadnagy, 1852-ben sorhajóhadnagy lett. Első önálló hajóparancsnokságát 1854-ben kapta meg az *Elisabeth* nevű goette-en.⁴ 1855-ben a *Taurus* nevű lapátkerekes gőzös parancsnoka lett, mely a krími háború idején a Duna-deltában tevékenykedett. Itt hívta fel magára először a figyelmet, s hamarosan Miksa főherceg egyik legbizalmasabb embere lett.

Wilhelm von Tegetthoff

Forrás: https://www.google.hu/search?q=Wilhelm-von-Tegetthoff&rlz=1C1IPOB_enHU684HU684&espv=2&biw=1280&bih=923&source=lnms&tbn=isch&sa (Letöltés időpontja: 2016. 05. 25.)

² Mariano Gabriele: La politica navale italiana dall'unità alla vigilia di Lissa. Milano, 1958, 268–269.

³ Miksa uralma csak addig volt úgy-ahogy szilárdnak tekinthető, amíg francia csapatok tartózkodtak Mexikóban. A franciák kivonulása után a Benito Juárez volt elnök által vezetett felkelők 1867-ben Querétaróban elfogták Miksát, majd bíróság elé állították, és két tábornokával együtt kivégezték.

⁴ Goette: a sóner földközi-tengeri megfélelője, az Elisabeth kétárbocos, hosszvitorlázatú hajó volt.

1857-ben korvettkapitánnyá léptették elő, s rábízták a Vörös-tengerre vezetett expedíciót. Az expedíció hivatalosan ugyan tudományos célokat szolgált, valójában Tegetthoff fő feladata az volt, hogy megfelelő potenciális helyszíneket keressen flottatámaszpont és szenelőhely számára. Az elképzelést a Szezei-csatorna terve motiválta, mely stratégiailag rendkívüli mértékben felértékelte a Vörös-tengert. Tegetthoff Dzsiddát és Szokotrát ajánlotta, de végül Bécsben ejtették a tervet. 1859–60-ban elkíserte Miksát braziliai útjára. 1860-ban fregattkapitánnyá, 1861-ben sorhajókapitánnyá léptették elő.

1862-ben a *Levante* hajóraj parancsnoka lett. Ebben a minőségében szemlélte a görög eseményeket, I. Ottó király trónfosztását. Látva a görögországi állapotokat, ő beszélte le Miksát a görög trón esetleges elfoglalásáról. Az 1862–63-as görög válságot követően, 1864 januárjában Szezebe hajózott megtekinteni a csatorna építési munkálatait. Itt érte a porosz–osztrák–dán háború kitörésének híre; február 28-án parancsot kapott a dán kereskedelmi hajók elleni hadviselésre.

Tegetthoff a *Schwarzenberg* fregattal és a *Seehund* ágyúnaszáddal Lisszabonba hajózott, ahol be kellett volna várnia az osztrák főerőket. Miután csak a *Radetzky* fregatt csatlakozott hozzá, továbbindult Brestbe. Április 23-án itt újabb parancsot kapott: induljon előre, és folytasson önálló hadműveleteket a dánok ellen. Miután a *Seehund* Angliában zátonyra futott, az ágyúnaszádot hátra kellett hagyni. Tegetthoff május elején ért két fregattjával Cuxhaven elé, ahol csatlakozott hozzá három kicsiny, felfegyverzett porosz avizóhajó. A dánok tudtak Tegetthoff jöveteléről, ezért május 5-én utasították Edouard Suenson sorhajókapitányt, a *Nils Juel* és *Jylland* fregattokból, valamint a *Heimdal* korvettből álló északi-tengeri dán kötelék parancsnokát, hogy forduljon dél felé, és támadja meg Tegetthoff erőit.

Amikor Suenson hajói föltűntek a láthatáron, Tegetthoff nem sokat latolgatta, hogy mind az ágyúk számában, mind pedig a legénység képzettségének színvonalában a dánok fölényben vannak vele szemben. Május 9-én zászlóshajója, a *Schwarzenberg* fedélzetéről kiadta a parancsot a Helgoland magasságában közeledő dán kötelék megtámadására. Az északról délre tartó dánok és a dél-délkelet felől közelítő Tegetthoff között 13 óra 45 perckor kezdődött meg az ütközet. A klasszikus tűzpárbajban hamarosan megmutatkozott a dán tüzérek képzettségbeli fölénye. A dánok tüzüket az elől haladó *Schwarzenbergre* koncentrálták, s több mint nyolcvan találatot értek el rajta. A találatok nyomán a *Schwarzenberg* előárboca kigyuladt, s féltő volt, hogy a tűz átterjed a hajó többi részére. A dánok ekkor úgy manővereztek, hogy elvágják Tegetthoff elől a Cuxhavenbe vezető utat. Tegetthoff látva a helyzetet, s attól tartva, hogy az egész hajó lángba borul, két órával a csata kezdete után a közeli Helgoland szigete felé fordult, amely ebben az időben brit ellenőrzés alatt állt, s partjainál a brit *Aurora* fregatt horgonyzott. Az osztrák és a porosz hajók a brit hajó közelében vetettek horgonyt. Tegetthoff hajnali egykor kivilágítatlan hajóival visszaindult Cuxhavenbe, s a sötétséget kihasználva sikerült oda visszatérnie a dánok orra előtt. A dánok, bár fölényben voltak az osztrákokkal szemben, mégis földadták északi-tengeri pozícióikat. Suenson hajórajja május 15-én visszavonult Koppenhágába, ahol hősként fogadták őket.

A helgolandi ütközet a dánok számára 14 halottal és 54 sebesülttel, míg az osztrákoknak 37 halottal és 108 sebesülttel ért véget. Tegetthoff hajóinak, többségében olasz, legénysége nagy bátorságot tanúsított a csata során. Ferenc József május 10-én, az ütközet hírének kézhezvétele után küldött táviratában ellentengernaggyá léptette elő Tegetthoffot. A helgolandi ütközetet mind a mai napig mindkét fél saját győzelemként értékeli.

A helgolandi ütközet után Tegetthoff karrierje hatalmas lökést kapott, mindenki őt tekintette a flotta első számú hőségének. 1865-ben ő lett az aktív hajóraj parancsnoka. A Szezei-csatorna közelgő megnyitása miatt Ausztriában egy távol-keleti expedíciót terveztek indítani

a *Salamander* és a *Drache* leginkább az olasz páncélos korvetteknek felelt meg. Az osztrák hajókon többségben voltak a simacsövű lövegek: 97 db 48 fontos mellett 74 db 15 cm-es (24 font) és 1 db 48 fontos huzagolt csövű (Wahrendorf-rendszerű) ágyú volt rajtuk elhelyezve. Az osztrák haditengerészet két legújabb páncélosa (*Habsburg*, *Ferdinand Max*) számára a Krupptól 64 db 20 cm-es öntöttacél huzagolt csövű löveget rendelt meg, melyek képesek lettek volna az olasz hajók páncélját átütni, de a porosz kormány kiviteli tilalma miatt ezeket már nem szállították le. Tegetthoff így kénytelen volt a két legújabb hajót 48 fontos sima csövű lövegekkel felszerelni. A porosz szállítás elmaradása miatt az osztrák haditengerészet gyakorlatilag nem rendelkezett páncéltörő kapacitással. Az osztrák haditengerészet a páncélosok mellett egy sorhajóval, öt fregattal és két korvettel bírt; az operatív flotta legénységének létszáma 8201 fő volt.

Az olasz haditengerészet anyagi fölényét az emberi oldalon ellentételezte, hogy az osztrák flotta vezetése egységes volt, és a hajóhad élén egy mindenki által elismert, tehetséges tengerész állt Tegetthoff személyében. Az olasz flottáról mindezt nem lehetett elmondani. Az olasz haditengerészetet több, korábban önálló állam haditengerészetéből rakták össze, és ez 1866-ban még számos súrlódáshoz, féltékenykedéshez, sőt szabotáláshoz is vezetett. A hajóhad élén Carlo Pellion di Persano tengernagy állt, akitől Cavour haditengerészeti miniszterként annak idején, felismerve inkompetenciáját, meg akart szabadulni. A tengernagyot a felső körökkel való jó kapcsolata azonban megóvta ettől, sőt 1865-ben szenátor lett belőle. Beosztottjai, Giovan Battista Albini altengernagy és Giovanni Vacca ellentengernagy rosszban voltak vele, de egymással is, mivel mindketten úgy érezték, őket illetné meg a flotta parancsnoksága.

Tegetthoffot hivatalosan május 9-én nevezték ki az aktív hajóraj élére. Az ellentengernagy hatalmas energiával látott hozzá, hogy a flotta összes nagyobb hadihajóját hajózásra alkalmas állapotba hozza. A fahajókat a kazánok, illetve a hajógép vonalában láncokból készült „páncélzattal” látták el, bár tudták, hogy ez keveset ér a nehezebb ágyúk ellen. Tegetthoff sokkal inkább a tisztikar és legénység helytállásában bízott, mint ahogy azt barátnőjének, Emma von Lutteroth bárónőnek írott egyik levelében írta: „... a fapalánkok mögött vasszívek dobognak.”⁶ Június 5-én a flottát három hajórajra osztotta, melyekből három éket szándékozott formázni. Az első ék a hét páncélosból állt, a második a *Kaiser* sorhajóból, öt fregattból és egy korvetből, a harmadik hét ágyúnaszádból.

Persano május 16-án vette át Tarantóban a hajóhad parancsnokságát. Diego Angioletti tábornok olasz haditengerészeti miniszter június 8-án a következő utasítást adta Persanónak: a hadüzenetet követően hajózzon át Anconába, és tisztítsa meg az Adriát az ellenséges hadihajóktól. Június 20-án Olaszország hadat üzent Ausztriának, ezen a napon Agostino Depretis váltotta fel Angiolettit a Haditengerészeti Minisztérium élén, mivel a tábornok a szárazföldi hadszíntéren vonult hadba. Depretis a hadüzenet napján utasította Persanót az Anconába indulásra, a tengernagy azonban különféle indokokkal húzni próbálta az időt. Végül Depretis határozott parancsára 21-én este szedte fel a horgonyt.

Tegetthoff június 21-én Albrecht főherceg táviratából értesült az olasz hadüzenetről. Azt a parancsot kapta, hogy maradjon Póla közelében, egy esetleges Trieszt vagy Velence elleni olasz támadás elhárítására. Albrecht főherceg custozai győzelmét követően, június 26-án szabad kezet kapott. Tegetthoff azonnal haditanácsot hívott össze, ahol egy Ancona

⁶ Tegetthoff Lutteroth bárónőnek, 1866. június. Közl.: Maximilian Daublebsky von Sterneck (a továbbiakban Sterneck): *Erinnerungen aus den Jahren 1847 bis 1897*. Wien, 1901, 143.

elleni akció esélyeit latolgatták, mivel jelentés érkezett, hogy az olasz flotta egy része ott horgonyoz. Még aznap este 8 órakor Tegetthoff hat páncélos fregattal, egy fregattal és négy ágyúszáddal kifutott Ancona irányába. Másnap reggel fél hatkor az osztrák kötelék 4,5 kilométerre Anconától felvonult a kikötő elé. Valójában ekkor már Persano flottájának nagy része, tizenegy páncélos és négy fregatt Anconában volt. Fél hét tájban négy olasz páncélos kihajózott a kikötőből, majd még néhány követte őket, és vonalat formáltak a parti erődök védelmében. Az osztrák hajók még egyszer lassan elvonultak az olasz hajók orra előtt, majd miután azok nem mozdultak az erődök védelméből, hazaindultak, ugyanis támadni ilyen körülmények között öngyilkossággal ért volna fel.

A fiatalabb olasz tisztek és a legénység örömujjongásban törtek ki, amikor megpillantották Ancona előtt az osztrák flottát. Úgy vélték, eljött az idő revansot venni Custozáért. Az olasz sajtó amúgy is már hetek óta azt sulykolta, hogy az olasz flotta lesöpri a tengerről az osztrák flottát, illetve majmokként kergetik fel az osztrákokat a pólai amfiteátrum falára. Hatalmas volt a csalódottságuk, amikor Persano nem rendelt el támadást az orruk előtt lassan fel-alá vonulató osztrákok ellen. Sokan sírva fakadtak, mások dühükben a sapkájukon tapostak, amiért gyáván a kikötőben maradtak.⁷

A LISSAI CSATA LEFOLYÁSA

A háború július 3-án a königgrätzi csatában lényegében eldőlt. Ferenc József 5-én felajánlotta III. Napóleonnak Venetót azzal, hogy a békéért cserébe ő adja át Olaszországnak. Az olaszok ezt elutasították, mivel maguk akarták meghódítani a tartományt, emellett gyorsan területeket akartak foglalni Dél-Tirolban, Isztriában és Dalmáciában, hogy a béketárgyalások folyamán minél előnyösebb pozícióból tudjanak tárgyalni a hozzájuk csatolandó területekről. Az Isztria és Dalmácia felé irányuló hadműveletekben a flottára várt a fő szerep. Depretis ezért július 6-ától kezdve számos táviratban sürgette Persanót a kifutásra, aki viszont folyton az *Affondatore* csatlakozását kérte. Persano végül 8-án kifutott, és egészen Lissa szigetének a közelébe hajózott, de 12-én visszatért Anconába. E tette végképp diszkreditálta Persanót a tisztikar és a legénység szemében, a nagy többség ekkor már egyszerűen gyávának tartotta a tengernagyot.

Persano visszatérésének hírére 13-án Depretis személyesen utazott Anconába. Persano a flotta felkészületlenségét ecsetelte a miniszternek, míg beosztottjai kijelentették, hogy készek az akcióra, és a problémát Persano jelenti. Depretis elutazott Ferrarába megtárgyalni a helyzetet a miniszterelnökkel és a vezérkari főnökkel, majd 15-én visszatért Anconába. A tengerészeti miniszter közölte Persanóval, hogy már a király is elégedetlen a teljesítményével, és az a határozat született, hogy azonnal fusson ki. Persano némi vita után megegyezett Depretisszel, hogy a flotta kifut, és elfoglalja Lissa szigetét.⁸ Július 16-án délután Persano 24 hajóval, köztük 11 páncélossal elhagyta Anconát.

Az olasz flotta 18-án délelőtt kezdte meg a lissai erődök lövését, majd 19-én folytatták azt. Tizenkilencedikén, több más hajó kíséretében megérkezett a Persano által annyira várt *Affondatore* is. Az olasz ágyútűz következtében a szigeten lévő osztrák ágyúk fele hasznavehetetlenné vált. Miután jelentést kapott arról, hogy Tegetthoff tudomást szerzett Lissa lövetéséről, Persano az 1. számú hajórajt védvonal formázására utasította, Albininek pedig

⁷ Alberto Lombroso: *La Battaglia di Lissa*. Roma, 1910, 87–94.

⁸ Lissa (ma Lastovo) egyenlő távolságra fekszik Pólától és Anconától. 1866-ban erődjeiben 2000 osztrák katona állomásozott 93 ágyúval.

megparancsolta a partraszállás végrehajtását. Albini ezt a nehéz partszakaszra hivatkozva visszautasította, végül, újabb parancsra este egy másik ponton erre kísérletet tett, de az erős puskatűz miatt visszavonta embereit.

Tegetthoff 18-án délelőtt értesült az olasz hadihajók Lissa előtti megjelenéséről, majd délután a sziget ágyúzásáról. Aznap még úgy gondolták, ez elterelő hadművelet. A másnap reggel érkező újabb táviratokból kiderült, hogy a teljes olasz flotta vonult fel, és ténylegesen Lissa elfoglalása a céljuk. Tegetthoff 10 óra 30-ra az összes hajó parancsnokát zászlóshajójára, a *Ferdinand Maxra* hívta, és közölte, hogy elindulnak Lissa felmentésére. A bejelentést mindenki hurrázva fogadta. Negyed óra múlva kiadta a parancsot a kazánok felfűtésére és az indulásra. A hajók többsége már a tengeren volt, amikor dél előtt egy perccel Tegetthoff kézhez kapta a Hadügyminisztérium táviratát, amely megtiltotta a kifutást. A táviratra ügyet sem vetve, negyedóra múlva zászlóshajójával kifutott a Fasana-csatornából, elvonult hurrázó legénységű flottája előtt, és elfoglalta helyét az élen.⁹

A nyílt tengerre kiérve hamarosan felvették a fentebb már említett, három ékből álló formációt. Számbeli és tűzerőbeli hátrányát Tegetthoff az olasz vonal gyors áttörésével és kavarodó közelharc (*melée*) kikénszerűtésével kívánta kompenzálni, hogy közvetlen közletről löhesse az ellenséget. Az osztrák flotta összesen 27 hajóból állt, a három ék 21 hadihajóját négy avizóhajó és két sóner¹⁰ egészítette ki.

Persano 20-án reggel nyolckor szerzett tudomást az osztrák flotta közeledéséről. Az olaszok félbeszakították a reggel újból megkezdett partraszállást, és Persano két vonalba felállítva hajóit, az egyikben a páncélosokat, a másikban a fahajókat, lassan elindult a közeledő osztrák flotta felé, melyek füstjét 9 óra 30-kor pillantották meg. Miközben az olasz hajók között némi kavarodás támadt, tíz órakor Persano tovább fokozta a zűrzavart azzal, hogy a *Re d'Italiáról* átszállt az *Affondatore-re*. Ennek következtében egy 1,5 kilométeres rés keletkezett az olasz vonalban, ráadásul a kapitányok egy része nem értesült Persano átszállásáról. Azok közül, akik tudtak róla, sokan úgy tettek, mintha nem tudnának, mivel nem akartak engedelmessé válni Persano parancsainak. Ez utóbbi sokat elmond az olasz flottában uralkodó állapotokról.

Az osztrák flotta ködös, esős, szeles időben ért 20-án reggel Lissához. Amikor az olasz flotta közelébe értek, Tegetthoff azonnal támadást parancsolt. Tíz óra 35 perckor adta ki az „Ellenséget lerohanni és elsüllyeszteni!” jelzést, majd ezt a „Lissánál győzni kell!” követte volna, de erre már nem jutott idő.¹¹ A támadás pillanatában kilenc olasz páncélos állt szemben hét osztrák páncélossal, a tizedik éppen csatlakozott a vonalhoz, míg a *Varese* és a *Terribile* ekkor futott ki a Comisa-öbölből. A *Terribile* az egész csata során távol tartotta magát a

⁹ Josef Fleischer (a továbbiakban Fleischer): Geschichte der k. k. Kriegsmarine während des Krieges im Jahre 1866. Wien, 1906, 189–190.

¹⁰ Avizóhajó: eredetileg hírvivő hajó, 1866-ban az osztrák flottában ezek lapátkerekes gőzösök voltak. A lissai csatában feladatuk a jelzések továbbítása, ismétlése volt. A két sóner lényegében szintén gőzös-vitorlás ágyú-naszád volt, csak három helyett két, kizárólag hosszvitorlázatú árboccal rendelkeztek.

¹¹ Max von Rottauscher sorhajózászlós erre így emlékezett vissza: „A tengernagy hajó jelezte: »A hajó harcra kész!«. Minden hajó visszajelzett: »A hajó harcra kész!«, ezután a páncélosoknak jelzett: »Az ellenséget lerohanni és elsüllyeszteni!« [...] A riadókürtök harsogtak. Először innen-onnan hallottunk egyet, azután egyre többet, mind hangosabban, ahogy a Ferdinand Maxról elterjedt és végighullámzott az egész flottán, végül már minden hajón fűjták. [...] Még egyszer jelzett a Ferdinand Max, a »kell« szót. Ez a »Lissánál győzni kell!« első szava volt [a német eredetiben – K. M.]. De ugyanekkor a szél elfordult jobbra, és a párafüggöny felemelkedett. Lissa és az ellenséges flotta előttünk volt. A tengernagy hajó jelzőmatrózainak nem maradt több idejük befejezni a mondatot.” Idézi: Renate Basch-Ritter: Österreich auf allen Meeren. Graz, 1987, 70.

páncélosok küzdelmétől, amiért később a parancsnokát hadbíróság elé állították és megfosztották rangjától. Tegetthoff az olasz vonalban keletkezett rést célozta meg, hogy áttörjön. A csata első lövéseit 10 óra 43 perckor Vacca ellentengernagy zászlóshajója, a *Principe di Carignano* adta le. A megközelítés szakaszában osztrák részről a legsúlyosabb sérüléseket a *Drache* páncélos szerezte, mely tizenhét találatot kapott, és parancsnokát, Heinrich von Moll sorhajókapitányt egy lövedék szabályosan lefejezte. A hajó parancsnokságát egy időre Carl Weyprecht, a későbbi híres sarkkutató vette át.

Tegetthoff hét páncélosa a résen való áttörést követően az ék alakból vonalat formázott, míg Vacca élen haladó három páncélosa élesen balra fordult. Tizenegy órára a *Kaiser* vezette osztrák páncélozatlan fahajók három olasz páncélossal találták szemben magukat. Ebben a fázisban a sorhajó mögött haladó *Novara* fregatt kapta a legtöbb találatot, parancsnoka, Erik Klint sorhajókapitány pedig elesett. Meg kell jegyezni, hogy amíg az osztrák fahajók részt vettek a csatában, mégpedig annak a sűrűjében, addig Albini altengernagy mindvégig lőtávolon kívül tartotta az olasz fahajókat. A hét osztrák páncélos eközben három olasz páncélossal, a *Ré d'Italiával*, a *Palestróval* és a *San Martinóval* került szembe. Az *Affondatore* az olasz páncélosok vonalától távol tartózkodott ekkor.

A 11 óra után kialakuló kavarodó közelharcot a kosolási kísérletek jellemezték, miután a páncélos hajókban egyik fél tüzésége sem tudott komoly károkat okozni. Tegetthoff megpróbálta lerohanni a páncélosaival szemben álló három olasz páncélost, de azok derékszögben elfordultak, így a kosolási kísérlet meghiúsult. Miközben a *Kaiser* az Augusto Riboty sorhajókapitány parancsnoksága alatt álló *Ré di Portogallo* páncélossal küzdött, Vacca páncélosai, befejezve a fordulót, az osztrák fahajók közül a hátul lévő *Schwarzenberg*, *Radetzky* és *Donau* fregattokat támadta.

Persano az *Affondatorével* ekkor vetette bele magát a küzdelembe, és megpróbálta meglékelni a *Kaisert*, a manőver azonban nem sikerült, mivel az olasz páncélos nem volt túl fordulékony. Riboty fellelkesülve Persano példáján, a *Ré di Portogallóval* szintén megpróbálta lerohanni a *Kaisert*. Anton von Petz sorhajókapitány, látva az olasz szándékot, az utolsó pillanatban fordított a szituáción, és megrohanta az olasz páncélost, de ferdén ütközve bele nem sok kárt okozott. Az ütközés következtében letörött a *Kaiser* orrsudara és kidőlt az előárboca, miközben a Ferenc Józsefet ábrázoló orrdíszre az olasz hajó fedélzetére esett. A *Ré di Portogallo* eközben ágyúival további súlyos károkat okozott az osztrák sorhajónak, leborotválva főárbocát és kéményét. Persano ekkor az *Affondatorével* újra a *Kaiser* meglékelésére indult, de egy osztrák sortűz után, ami megbénította a páncélos egyik lövegtornyát, Persano, tisztjeinek legnagyobb megdöbbenésére, a sikeresnek induló roham abbahagyását parancsolta.¹² A súlyosan sérült és égő fedélzetű *Kaiser* háromnegyed tizenkettőkor kivonta magát a küzdelemből, és a San Giorgio-öböl felé elhagyta a csata helyszínét.

Tegetthoff a *Ferdinand Maxszal* megpróbálta meglékelni a Palestrót, de az olasz hajó időben elfordult, így az ütközés nem sok kárt tett benne. Tegetthoff elsődleges célpontja egyébként a *Ré d'Italia* volt, mivel úgy tudta, Persano ezen tartózkodik. Az egyszerre több osztrák páncélossal küzdő olasz páncélosnak sokáig sikerült elkerülnie az ütközést, de a *Kaiser Max* egyik sortüze következtében a kormányműve súlyosan megsérült. A *Ferdinand Max* parancsnoka, Maximilian von Sterneck, aki a jobb kilátás érdekében a tatárbocon bal oldali csarnakkötélzetéről irányította hajóját, észrevette a füstből előtűk néhány száz méterre kibukkanó olasz hajót, és rohamot vezényelt. Az olasz parancsnok, Emilio Faà di

¹² Az *Affondatore* tisztjeinek kihallgatási jegyzőkönyve. Közli: Fleischer, 390–404.

Bruno megpróbált elfordulni, majd észelve, hogy a kormány nem működik, hátramenetet vezényelt. Az ütközést már így sem tudta elkerülni, fél tizenkettőkor a *Ferdinand Max* teljes sebességgel beleütközött az olasz páncélosba, amely két és fél perc leforgása alatt elsüllyedt. A Ré d'Italia elsüllyedésekor 391-en veszték a tengerbe, köztük a hajó parancsnoka, és 167-en menekültek meg.

A Palestro páncélozott ágyúnaszádot, mely az egyik leglassabb olasz hajó volt, több osztrák hajó lőtte. Páncélozott részeiben nem tudtak kárt tenni, de felső traktusa lángra kapott. Súlyosbította a helyzetet, hogy a hajó fedélközében, a tatrészen szabálytalanul húsz tonna szénraktározta el. Miután a szén lángra kapott, csak idő kérdése volt a katasztrófa. Osztrák páncélosok több ízben próbálták meg támadást intézni a lángokban álló hajó ellen, de a közelben tartózkodó *Affondatore* ezt mindig megakadályozta. Végül Persano parancsot adott a hajó elhagyására, de a *Palestro* parancsnoka és legénysége maradni akart, bízva a hajó megmentésében. 14 óra 30-kor bekövetkezett, amit várni lehetett, a *Palestro* löszerraktára felrobbant, 212 fős legénységéből mindössze 23-an maradtak életben.

Tegetthoff dél után tíz perccel kiadta páncélosainak az egyesülésre a parancsot, és hajóiból két sort formázva, a San Giorgio-öböl felé haladt, fedezve a *Kaiser* visszavonulását. Egy óra magasságában Vacca ellentengernagy nyolc páncélossal lassan megindult Tegetthoff páncélosai felé, majd minden előzmény nélkül elfordult. Negyed kettőkor a külön hajózó *Affondatoréről* Persano támadásra adott parancsot, de senki nem követte. Az *Affondatore* nagy távolságból leadott néhány lövést az osztrák hajó felé. Persano fél kettőkor a következő jelzést adta le: „A főparancsnok emlékezteti a flottát, hogy amelyik hajó nem harcol, az nincs a helyén”, ám ennek sem volt foganatja.¹³ Persano ezt követően még két vonalban újra felsorakoztatta az olasz flottát, mintegy hét kilométerre az osztrák flottától, de a Palestro felrobbanása után letett minden további támadási szándékról. Az olasz flotta lassan eltávolodott Lissától, végül Persano este fél tizenegykor elrendelte a visszatérést Anconába. Tegetthoff, két ágyúnaszádot hátrahagyva 21-én este hagyta el Lissát, és 22-én este horgonyt vetett a Fasana-csatornában.

A csatában az osztrák fél egyetlen hajót sem vesztett, míg az olaszok két páncélost. Az olasz emberveszteségek nagyságrendekkel múlták felül az osztrákokét: 38 ellenében 612 halottjuk volt. Az osztrák halottak zöme a *Kaiser* legénységéből került ki, mely hajó összesen nyolcvan találatot kapott és a legkomolyabb sérüléseket szenvedte el.

Persano 21-én hajnalban két táviratot küldött Depretisnek, melyekben azt jelentette, a saját veszteségek bevallása mellett, hogy az osztrákok elmenekültek a csatából, és egy sorhajót, valamint két másik gőzöst vesztettek. Olaszország napokig a győzelmet ünnepelte, egyes olasz lapok óriásira fújták fel az állítólagos osztrák veszteségeket. Az egyik újság szerint az osztrákok öt hajót és 2100 halottat vesztettek, a *Kaiser* sorhajó pedig 1200 tiroli lövéssel a fedélzetén süllyedt el.¹⁴ Néhány napon belül a résztvevők beszámolóiból és a külföldi újságokból kiderült az igazság, az olasz közhangulat száznolcvan fokos fordulatot vett. 1867-ben Persanót, aki szenátor is volt, egy szenátorokból álló bíróság nagy többséggel bűnösnek mondta ki, és megfosztotta rangjától, valamint nyugdíjától, de a nyugdíját a király később visszaadta számára. Albinit és Vaccát nyugdíjazták.

A csata másnapján Ferenc József Tegetthoffot altengernaggyá léptette elő, később a Mária Terézia,rendet adományozta neki. A csatát követően 243 tiszt és 432 altiszt és tengerész

¹³ Fleischer, 225.

¹⁴ Fleischer, 340.

kapott valamilyen kitüntetést. A kitüntetések ellenére Tegetthoff tudta, hogy a győzelmet jórészt a szerencsének köszönhetné, miként Lutteroth bárónőnek két nappal a csata után írta: „Az egész egy káosz volt, *melée* a szó legteljesebb értelmében [...] csoda, hogy egyetlen hajót sem veszítettünk.”¹⁵

Az olaszok a kudarc ellenére tovább akarták folytatni a háborút, de miután július 26-án Ausztria előzetes békét kötött Nikolsburgban Poroszországgal, be kellett látniuk, hogy egyedül nincs esélyük Ausztriával szemben. Ausztria és Olaszország augusztus 12-én Cormonsban fegyverszünetet, majd október 3-án Bécsben békét kötött. Olaszország lényegében a korábban Ausztria által felajánlott területeket, Velencét és Veneto meg Friuli tartományokat kapta meg. Olaszország sem Triesztet nem tudta megszerezni, sem pedig Dél-Tirolt vagy Isztriát, illetve Dalmáciát.

A lissai győzelem édes ízébe Tegetthoff és a flotta számára egyre több keserűség vegyült. Augusztus 13-án Tegetthoff nagy flottaparádét rendezett Triesztben, melyen Ferenc József visszautasította a részvételt, az uralkodót Albrecht főherceg képviselte. Mindenki azt várta, hogy a győzelem után Tegetthoffot kinevezik a flotta parancsnokává, de e poszt továbbra is betöltetlen maradt. Tegetthoff egyre szkeptikusabb lett a flotta jövőjét illetően, nem is alaptalanul. A lissai csata paradox módon kerékkötőjévé vált a flotta további fejlesztésének: Bécsben úgy vélték, a flotta már elég erős, ezért szükségtelen tovább erősíteni. Jellemző módon Tegetthoff 1868 márciusában nem a lissai győzelem, hanem az 1867-ben kivégzett Miksa hamvainak sikeres hazahozatala után lett végül a haditengerészet parancsnoka. 1871-ben bekövetkezett halála után a haditengerészet csaknem két évtizedre a stagnálás állapotába került, és messze lemaradt mind ütőerő, mind korszerűség tekintetében az olasz flotta mögött.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Basch-Ritter, Renate: *Österreich auf allen Meeren*. Styria, Graz, 1987.

Daublebsky von Sterneck, Maximilian: *Erinnerungen aus den Jahren 1847 bis 1897*. Wien, 1901.

Fleischer, Josef: *Geschichte der k. k. Kriegsmarine während des Krieges im Jahre 1866*. Gerold, Wien, 1906.

Gabriele, Mariano: *La politica navale italiana dall'unità alla vigilia di Lissa*. Giuffrè, Milano, 1958.

Krámlí Mihály: *A császári-királyi haditengerészet 1797–1866*. Hadtörténelmi Közlemények, 1998/2.

Lumbroso, Alberto: *La Battaglia di Lissa*. Roma, 1910.

Sondhaus, Lawrence: *The Habsburg Empire and the Sea*. Austrian Naval Policy 1797–1866. Purdue, West Lafayette, 1989.

¹⁵ Idézi Sterneck, 149–150.